

Evoluția între realism și existențialism a actanților din nuvela „Moara cu noroc” de Ioan Slavici

Afirmat în epoca marilor clasici, la sfârșitul secolului al XIX-lea, Ioan Slavici aduce în literatura română un nou tip de realism, obiectiv, diferit de tezismul scriitorilor anteriori. Considerat un echivalent literar al lui Balzac în spațiul nostru ardelenesc, Slavici este un precursor al lui Mihail Sadoveanu și Liviu Rebreanu, primul scriitor care creează personaje care se conduc după legi nescrise ale unei societăți arhaice.

Realismul său definitoriu, identificat atât la nivel actanțial, cât și de tehnică narativă și viziune asupra lumii, se caracterizează prin: preluarea personajelor din toate mediile sociale, tipologiile clasic-realiste, obiectivitatea perspectivei narative, principiul determinismului social, veridicitatea prezentărilor, specificul descrierilor, dat de tehnica detaliului semnificativ, prezența motivelor cu funcție narativă anticipativă și aspectele monografice, care conferă operelor un caracter de frescă socială.

În nuvela „Moara cu noroc”, apărută în 1881, în volumul „Novele din popor”, ilustrativă pentru viziunea moralizatoare a autorului, accentul cade nu pe actul povestirii, ci pe construcția personajelor, care par să aibă un destin prestabilit.

Nuvela are ca temă condiția umană ce poartă amprenta consecințelor nefaste, dezumanizante ale arghirofiliei, dezumanizarea individului stăpânit de patima banului.

Personajele definite prin „auri sacra fames” reprezintă acel amestec de bine și de rău ce se află în oameni, după cum observă G. Călinescu. Iar relația dintre cele două personaje, cârciumarul Ghiță și Lică, șeful porcarilor, dar și al tâlharilor, ilustrează cel mai bine această idee.

Destinul protagonistului Ghiță ilustrează efectele dorinței de înavuțire, tipice pentru o categorie socială: aceea a cârciumarului stăpânit de patima banului. Personajul evoluează însă de la tipicitate la individualitate, prin sfâșierea interioară și drama conștiinței.

Urmărind tipologia actanțială stabilită de E.M. Forster, acesta este un personaj „rotund”, construit în evoluție, supus metamorfozele continue, psihice, morale sau de statut social. Ghiță evoluează de la cizmarul cinstit, la hangiul nelegiuit, oscilând mereu între două valori: familia și banii.

În portretizarea acestuia, observăm principiul realist al determinismului social; el poartă amprenta mediului din care provine, căruia i se circumscrie problematica banului. Balzac, părintele prozei de factură realistă, afirmase că singurul zeu la care se închină omul este banul. Dezumanizarea sub efectul banului este urmărită prin analiza psihologică și condiționată de mediul din care provine.

Evoluția lui este anticipată de dialogul cu soacra sa, ce marchează confruntarea dintre două concepții diferite: bătrâna este adepta valorilor tradiționale, morale, în timp ce Ghiță dorește bunăstarea materială și este deschis la noile valențe capitaliste din mediul rural.

Statutul inițial, modest în plan social (cizmar sărac, dar harnic, cinstit) se schimbă după întâlnirea lui Lică Sămădăul la Moara cu noroc, pe care o ia în arendă (fosta moară transformată în cârciumă, cu noua ei semnificația de a măcina destinele umane). În plan moral și psihologic, statutul personajului se schimbă rapid: din soț iubitor, ajunge implicat în fărădelegile lui Lică. Se dezumanizează treptat și decade spiritual și moral.

Factorii de coroziune a statutului său de om responsabil, familial și social, sunt: lăcomia, înstrăinarea față de familie, minciuna, gelozia și răzbunarea, iar elementele ce declanșează această pierdere treptată de sine, nu numai de familie, sunt: întâlnirea sămădăului și patima înavuțirii. Alături de Lică, Ghiță se

îmbogățește, dar se pierde pe sine: „de dragul acestui câștig, ar fi fost în stare să-și pună pe un an, doi, capul în primejdie”.

O secvență semnificativă pentru evoluția relației celor doi este aceea a conflictului. Personajele sunt privite maniheist, în manieră clasică, în note de alb și negru. Lică, antagonistul, are un caracter tipic, nu evoluează, este egal cu sine pe tot parcursul nuvelei, exemplu de personaj plat, după tipologia lui E.M. Forster. Bun cunoscător al psihologiei umane, viclean, hotărât și necruțător, cum este caracterizat indirect prin fapte și atitudini, el marchează nefast destinul celor din jurul lui. El este caracterizat direct ca „om aspru și neînduplecat” (narator), „om rău și primejdios” (Ana) sau „tu nu ești om, Lică, ci diavol” (Ghiță).

Discuțiile dintre cei doi, din capitolul al V-lea, ne înfățișează două „suflete tari”, camilpetresciene. Lică este ofensiv și autoritar, iar Ghiță este defensiv și prudent. Ghiță intuiește pericolul și își ia măsuri de apărare: cumpără două pistoale de la Arad, își ia doi câini și angajează o slugă: pe Marți, un ungur înalt ca un brad. Dacă la început își ia măsuri de protecție, treptat, devine interiorizat, iar uneori, chiar violent; ajunge să regrete că are familie. Devine laș, fricos și subordonat în totalitate lui Lică.

Desfășurarea acțiunii ne propune o secvență semnificativă ce se concentrează pe dezumanizarea treptată și înstrăinarea de familie a protagonistului, ce devine complice la fărâdelegile lui Lică și începe să perceapă familia ca pe o povară. Anchetat pentru complicitate la jefuirea arendașului și la uciderea văduvei și a copilului, Ghiță „jură strâmb” la proces. Astfel, își pierde moralitatea, dar și imaginea de om cinstit în fața sătenilor. Axa vieții lui morale este distrusă treptat. Personajul cunoaște mustrări de conștiință, odată cu arestarea și judecata.

O altă scenă semnificativă pentru dezumanizarea lui Ghiță este dată de apropierea de jandarmul Pinte, fost hoț și tovarăș al lui Lică, pentru a-l da în vileag pe sămădău. Dar Ghiță nu e onest nici cu acesta, dorind să-și păstreze o parte din banii obținuți din afaceri necinstite. Semnificația acestei scene se află în

raport de contiguitate cu aceea în care Ghiță, căzut pe ultima treaptă a degradării morale, o aruncă pe Ana în brațele Sămădăului, lăsând-o singură la cârciumă, în vreme ce el merge să-l anunțe pe jandarmul Pinteă că Lică are asupra lui banii furați. Dezumanizarea apare astfel ca ultima treaptă a degradării sale morale.

Scena morții personajelor, constituită în punct culminant, este de un puternic dramatism, amintind de tragediile antice sau anunțând existențialismul. Neasumarea vinii tragice de către Ghiță îl determină să o ucidă pe Ana, cu gândul ca apoi să se sinucidă. Dar, la ordinul lui Lică, este împușcat de Răuț, care incendiază ulterior hanul. Focul, element cathartic, mistuie totul. Lică se sinucide, izbindu-se cu capul de un stejar, pentru a nu fi prins de Pinteă. Pentru anihilarea geniului rău al locului, este nevoie de chiar sacrificiul de sine și sacrificarea ființei dragi. Chiar numele Ghiță este abrevierea numelui Gheorghită, diminutiv de la Gheorghe. Protagonistul nu e decât un alt Gheorghe în lupta cu balaurul, cu spiritul rău al locului, cum observa Elisabeta Lăsceni în seria articolelor sale din revista „Adevărul literar și artistic”.

Deznodământul este tragic, dat de purificarea prin foc, dar și moralizator, reprezentat de pedepsirea personajelor care se abat de la normele morale și supraviețuirea ființelor candidе, bătrâna și copiii. Vorbele bătrânei încheie opera, ca o voce a destinului, prin tehnica punctului și a contrapunctului: „Simțeam eu că n-are să iasă bine, dar așa le-a fost dată!”, sugerând ideea că destinul uman stă sub semnul fatalității, ca în teatrul clasic al lui Racine.

Cuvintele bătrânei se constituie contrapunctic în prolog, respectiv epilog, având caracter prospectiv, respectiv retrospectiv, prin cele două replici-teze ale nuvelei.

În ceea ce privește modalitățile și tehnicile de portretizare, observăm că în text predomină caracterizarea indirectă. Ghiță este caracterizat stadial prin fapte (întreprinzător, harnic, la început), prin atitudini (prudent, închis în sine, expectativ, dar și orgolios, după venirea lui Lică la cârciumă). Nu lipsește însă caracterizarea directă, fizică („înalt și spătos”) și morală („om cu minte”, „mereu

așezat”). Portretizarea lui Ghiță în antiteză cu Lică este realizată chiar de Ana în finalul nuvelei, prin caracterizare directă: „tu ești bărbat, Lică, dar Ghiță nu e decât o muiere îmbrăcată în straie bărbătești”, fapt ce indică înstrăinarea de familie în paralel, a Anei și a lui Ghiță.

Caracterul de proză de analiză psihologică este susținut de tehnici de investigație psihologică, precum notarea de către autor a gesturilor personajelor, stilul indirect liber sau monologul interior („Ce să-mi fac dacă e în mine ceva mai tare decât voința mea?!”), ce denotă recunoașterea prin autocaracterizare a caracterului slab și a ideii de predestinare,

În concluzie, nuvela realistă „Moara cu noroc” de Ioan Slavici se remarcă prin forța analizei psihologice cu care autorul urmărește dezumanizarea personajului ca efect al arghirofiliei, veridicitatea spunerii, iluzia vieții complete, cu aspecte monografice și perspectiva moralizatoare ce îmbracă Weltanschauungul autorului asupra vieții transilvănene.

Relația dintre Ghiță și Lică Sămădăul, conturată maniheist pe baza antitezei caracter slab – caracter puternic, respectiv personaj rotund – personaj plat, stă sub semnul esteticii realiste, ilustrând impactul dezumanizant al banului și al mediului asupra omului cinstit, în satul transilvănean din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Resurse bibliografice

- Cioculescu, Șerban, 1973, „Istoria literaturii române. III- Epoca marilor clasici”, Editura Academiei, București
- Călinescu, G., 1941, „Istoria literaturii române de la origini până în prezent”, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București
- Forster, Edward Morgan, 1968, „Aspecte ale romanului”, ELU, București
- Iorga, Nicolae, 1894, „Schite de literatură română”, II, Dacoromanica, București
- Manolescu, Nicolae, 2008, „Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură”, Editura Paralela 45, Pitești
- Munteanu, George, 1980, „Istoria literaturii române”, Editura Porto-Franco, București.
- Popescu, Magdalena, 1977, „Ioan Slavici”, Editura Cartea Românească, București
- Săndulescu, Al, 2008, „Întoarcerea în timp: memorialiști români”, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, București
- Vianu, Tudor, 1980, „Arta prozatorilor români”, Editura Albatros, București